

mei2014

afdeling
VOORNE

In de **BRANDING**

Uitgelicht:

Veranderingen in en rond de duinen van Voorne

Op stap met Wim Kleijburg

Natuur dicht bij huis: natuureducatie, zó belangrijk

Onder de loep: de wilde zwaan

In de **BRANDING**

tijdschrift van de KNNV afdeling Voorne

Inhoudsopgave webeditie 2014-2

Voorwoord	1
Activiteiten kalender	2
Oproep.	2
Activiteiten	3
Vroegevoegeexcursie Breede Water	3
Determineren van vogels, bezoekerscentrum ZHL, Tenellaplas	3
Libellenexcursie naar de Avelingen	4
Libellenexcursie, op zoek naar de rivierrombout	4
Excursie estafette	5
Van en over de werkgroepen	5
Planten	5
Zomerprogramma plantenwerkgroep 2014	5
Vogels	6
Paddenstoelen	6
Verslagen	7
Verslag vlinderwerkgroep 2013.	7
Verslag van de winterroofvogeltelling Voorne-Putten 2014.	8
Verslag 23ste vuilruimactie Beningerslikken	9
Op stap met Wim Kleijburg	11
Natuureducatie, zó belangrijk.	13
Uitgelicht	16
Veranderingen in en rond de duinen van Voorne; oorzaak, gevolg en remedie.	16
Voornes Duin	19
Beheerders	19
De kustduinen en habitattypen	19
Veranderingen en kwaliteitsverlies	20
Duingraslanden, vochtige valleien	20
Herstel Panweg en Vogelpoel	20
LIFE+ project	21
Conclusie	21
Onder de loep	23
De wilde zwaan (Cygnus cygnus)	23

Beste leden,

Het bestuur beschikt graag over uw correcte emailadres. Wij verzoeken u daarom wijzigingen via een mail door te geven aan: ledenadministratie@voorne.knnv.nl

Voorwoord

In 1968 verscheen het roemruchte boekje “Voorne in de Branding” van de hand van M.J. Adriani en E. van der Maarel. Zij beschreven daarin de grote natuurwetenschappelijke waarden van het kustgebied van Voorne. Aanleiding voor deze publicatie vormde de verdere uitbreiding van de Maasvlakte. Intussen is er ook een Maasvlakte 2 aangelegd en groeien onze duinen meer en meer dicht, al was het maar vanwege de gewone natuurlijke successie. Ook minder natuurlijke oorzaken zijn echter debet aan de steeds meer in het gedrang komende natuurwaarden. Stikstofdepositie is één van die oorzaken, maar ook de aanleg van de Maasvlakte en de sterfte onder konijnen springen in het oog.

Natuurbeheerders staan voor de vraag wat zij kunnen doen om het tij te keren en ervoor te zorgen dat de grote waarden van de Voornse duinen behouden blijven. Reden voor de redactie om Dick van der Laan, wetenschapper van het eerste uur bij het vermaarde “Weevers Duin” en Ted Sluijter, boswachter bij Natuurmonumenten, te vragen een beschouwing te leveren over het nut en onnut van ingrepen in onze duinen, zoals begrazing en het rigoureuze weggakken van de begroeiing. Wat werd er mee beoogd en heeft het gewerkt? Successen zijn er zeker bereikt, maar zeker niet alle ingezette methoden leveren iets op. Dick van der Laan stelt zich uiteindelijk misschien wel de meest relevante vraag: Kunnen we eindeloos blijven doorgaan met het toepassen van ingrepen in onze natuurterreinen? Moet er niet iets anders gebeuren? Wanneer lopen we tegen de grenzen van onze mogelijkheden aan?

Nog meer plantenkundige inzichten bespreekt onze natuurreporter Jan Alewijn Dijkhuizen als hij op stap gaat met een van de coming men van de plantenwerkgroep: Wim Kleijburg. Naast de vele inventarisaties die ook dit jaar weer worden uitgevoerd, wordt duidelijk dat onze floristen met hun tijd mee gaan. GPS deed bijvoorbeeld zijn intrede en exoten worden ook op ons eiland in kaart gebracht.

In landelijk verband besteedt de KNNV dit jaar aandacht aan “natuur in je buurt”, die van de eigen tuin in het bijzonder. Tom van Wanum besteedt aandacht aan het belang van een bijzondere tuin, de schooltuin. Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst, zo luidt een bekend spreekwoord. Als dat ergens opgang doet, is het wel in de schooltuinen. En toch worden er veel van deze tuinen wegbezuinigd. Niet erg verstandig, zo lijkt het. Dit voorjaar zijn we gestart met een vogelcursus voor gevorderden. Net als de vorige vogelcursussen direct volgeboekt. Later in het voorjaar verzorgen we ook nog een vlinder- en een plantencursus. Als u belangstelling heeft: volg dan onze digitale nieuwsbrief en de regionale pers, maar wees er snel bij. Vol=vol!

Als u dit voorwoord leest, is de landelijke website ingrijpend gemoderniseerd. Per 15 april ging de site de lucht in. Ook die van onze afdeling. Neem eens een kijkje, u vindt er bijvoorbeeld niet alleen ons eigen excursie programma, maar ook dat van alle andere landelijke afdelingen. Keus te over!

Theo Briggeman
Voorzitter

Activiteiten kalender

datum	tijd	wat	verzamelen
Zaterdag 3 - 5	05.00 uur	Vroegevogel excursie Breede Water	Parkeerplaats NM Kreekpad
Zondag 25 - 5	06.00 uur	Libellenexcursie naar de Avelingen. Aanmelden!	Parkeerplaats Jumbo Brielle
Vrijdag 13 - 6	20.30 uur	Vogels determineren	Bezoekerscentrum ZHL Tenellapas
Zondag 29 - 6	06.00 uur	Libellenexcursie. Op zoek naar de rivierrombout. Aanmelden!	Parkeerplaats Jumbo Brielle
Zaterdag 23 - 8	06.00 uur - 02.00 uur	Excursie estafette	Bezoekerscentrum ZHL Tenellapas

Kijkt u voor de zekerheid even op onze internetsite of een activiteit doorgaat zoals die hierboven aangegeven staat. Dit voorkomt tevergeefs reizen en teleurstelling.
<http://www5.knnv.nl/voorne>

Oproep.

Voor uitgave 3 van "In de Branding" die in september verschijnt zoeken we leden die ervaring(en) hebben met een zogenaamd insectenhotel. Deze ervaringen met het maken, het plaatsen en uiteraard met de bevolking van zo'n nestel-gelegenheid willen we graag delen met alle leden in de vorm van artikeltjes. Ook foto's van (bijzondere) insectenhôtels zijn van harte welkom. We zien de reacties graag tegemoet!

Activiteiten

Vroegevoegelexcursie Breede Water

Zaterdag 3 mei, vroegevoegelexcursie o.l.v. Hans op den Dries.
Verzamelen: 05.00 uur op de parkeerplaats Kreekpad van NM.

Deze inmiddels traditionele excursie gaat door de prachtige en soorten rijke natuur van het Breede Water. De rondwandeling zal starten rond 05.00 uur vanaf het Kreekpad en afhankelijk van de wens van de deelnemers eindigen rond 11.00 uur. Mochten er mensen eerder weg willen, dan is dat geen probleem. Is er behoefte om er nog een extra uurtje aan vast te plakken, dan kan dat ook.

Afhankelijk van het weer, beloof ik u een fantastische excursie, waarbij ik vooral aandacht zal schenken aan de geluiden van de vele vogelsoorten die elk jaar weer broeden in dit gebied. Wie weet horen we de boomleeuwerik wel weer.

Uiteraard zal ik met een telescoop u proberen te laten genieten van het weelderige vogelleven om en op het water. Tevens hoop ik dat een aantal mensen aanwezig zijn die ook over andere elementen van de natuur iets kunnen vertellen, zoals: planten, insecten en misschien zelfs nog een paar late paddenstoelen.

Tot slot nog even dit: zorg voor de juiste kleding en schoeisel (regenjas, eventueel laarzen), muggenolie en wat te eten en te drinken. Dan zorg ik, en misschien nog enkele andere vogelaars, voor iets bij de koffie en een telescoop. Mocht u een verrekijker hebben, neem deze dan zeker mee.

Tot ziens

Hans op den Dries 0181-318329

Determineren van vogels, bezoekerscentrum ZHL, Tenellapas

Tijdens de vergadering van de vogelwerkgroep op vrijdag 13 juni zullen we ons na de pauze (rond 20.30 uur) bezighouden met het determineren van gefotografeerde vogels. Het is de bedoeling dat de deelnemers zelf foto's aanleveren.

Het kan zijn dat de fotograaf twijfelt over de soort die hij of zij geschoten heeft. Het kan ook zijn dat de vogel wel bekend is bij de maker van de foto, maar dat de fotograaf inschat, dat niet iedereen deze zo snel zal herkennen. Het is overigens niet de bedoeling dat het een soort mystery bird quiz wordt. Het moeten wel soorten zijn die in ons deel van de wereld voorkomen. We gaan elkaar wijzen op determinatie kenmerken, we pakken de vogelgidsen erbij en bespreken de twijfelgevallen.

Stuur foto's met informatie over locatie en jaargetijde naar p.vermaas@gmail.com . Ik zet ze achter elkaar, zodat wij die avond gezamenlijk kunnen gaan vaststellen welke soorten het zijn en waarom.

Peter Vermaas

Libellenexcursie naar de Avelingen

Zondag 25 mei 2014, libellenexcursie o.l.v. Hugo van der Slot

Verzamelen: 06:00 uur op de parkeerplaats van de Jumbo in Brielle.

We gaan op herhaling naar de Avelingen bij Gorinchem.

Het is een mooi gebiedje waar altijd wel wat te vinden is en waarvoor we niet ver hoeven te rijden. De doelloorten van deze excursie zijn de bruine korenbout, vroege glazenmaker, glasnijder en natuurlijk de variabele waterjuffers.

Libellenexcursie, op zoek naar de rivierrombout

Zondag 29 Juni 2014, libellenexcursie o.l.v. Hugo van der Slot

Verzamelen: 06:00 uur op de parkeerplaats van de Jumbo in Brielle.

Deze excursie is er niet een waarbij we op zoek gaan naar veel soorten. Deze excursie is namelijk gericht op één soort, de rivierrombout. Die gaan we zoeken in de buurt van Gorinchem.

De larven van de rivierrombout komen de oever op om de laatste vervelling door te maken (uitsluipen). We gaan proberen die larven te vinden (als de kraaien ons niet voor zijn!), te zien hoe dit uitsluipen in z'n werk gaat en dat dan wellicht fotografisch kunnen vastleggen.

Tijdens deze excursie zullen we waarschijnlijk niet veel andere soorten zien. Misschien zelfs geen rivierrombouts en is het daarom misschien niet zo'n leuke excursie voor mensen die nog maar weinig van libellen weten. Maar, in ieder geval is buiten zijn altijd leuk!!

Voor beide excursies geldt: Aanmelden verplicht!

De excursie kan afgezegd worden bij slecht weer, de libellen vliegen dan niet.

Aanmelden kan alleen per e-mail: hugovanderslot@online.nl

Rivierrombout

Excursie estafette

Zaterdag 23 augustus 2014, de excursie estafette.

Alle excursies vertrekken vanaf het Bezoekerscentrum Tenellaplas van ZHL.

De jaarlijks terugkerende reeks van excursies, waarbij de diverse werkgroepen hun beste beentje voorzetten om de deelnemers te laten genieten van de natuur op Voorne.

Tijdens deze dag kunt u deelnemen aan de volgende excursies:

Vogels, muizen, waterbeestjes, planten, vlinders, libellen, vleermuizen en nachtvlinders.

We starten zaterdag om 06.00 uur en gaan door tot zondagochtend 02.00 uur.

Zie voor op to date informatie onze website.

Van en over de werkgroepen

• Planten

Zomerprogramma plantenwerkgroep 2014

In overleg met Natuurmonumenten en het Zuid-Hollands Landschap hebben we een afwisselend inventarisatieprogramma samengesteld. Naast een aantal gebieden die we reeds eerder bezocht hebben, hebben we ook een aantal nieuwe gebieden in ons programma opgenomen.

In het door het Zuid-Hollands Landschap nieuw aangekochte gebied De Ommeloop gaan we een eerste inventarisatie doen, een zogenaamde nulmeting. Hierbij inventariseren we de plantengroei zoals die aanwezig is ten behoeve van de door het Zuid-Hollands Landschap te nemen beheersmaatregelen. Deze nulmeting dient dan als referentie om de effecten van de beheersmaatregelen op de plantengroei te kunnen volgen.

In Kaapduin gaan we een kaal gemaakt gebied inventariseren. In een gebied ten noorden van het Breede Water gaan we ten behoeve van Natuurmonumenten ook een nulmeting uitvoeren. In dit gebied worden later namelijk beheersmaatregelen uitgevoerd.

Op een tweetal zaterdagen gaan we rond het Breede Water in de vorm van een struinexcursie op zoek naar exoten. De groeiplaatsen van de exoten worden met een GPS vastgelegd en kunnen door de terreinbeheerder gebruikt worden voor de bestrijding hiervan.

Per geïnventariseerd gebied wordt een lijst van de in het gebied voorkomende planten gemaakt. Van de rode lijst en aandacht soorten worden de coördinaten met een GPS opgenomen en wordt de abundantie (=talrijkheid) genoteerd.

We streven er naar de gebieden 3 keer te bezoeken om zo een compleet mogelijk beeld van de plantengroei te krijgen. Planten groeien en bloeien namelijk in een bepaalde periode (vroeg of laat) en zijn alleen in die periode goed te vinden en op naam te brengen.

We proberen tijdens de inventarisaties ook onze kennis van wilde planten te vergroten. Belangstellenden die meer over wilde planten willen weten, zijn welkom. We vertrekken elke maandagavond (op feestdagen kan dit een andere dag zijn) om 19:00 uur vanaf het verzamel-punt. Een link naar het verzamelpunt op Google maps vind u op de website bij het programma van de plantenwerkgroep. Hou ook de website in de gaten voor eventuele wijzigingen in het programma.

Namens te plantenwerkgroep,

Theo Hagendoorn, Wim Kleijburg, Frans Overes, Erik Ketting

Zomerprogramma plantenwerkgroep 2014

Datum	Gebied
maandag 5 mei	Kaapduin
maandag 12 mei	Beningerslikken Vak H
maandag 19 mei	Brede water

maandag 26 mei	Gamandervallei
maandag 2 juni	Ommeloop
dinsdag 10 juni	Vogelwei
maandag 16 juni	Pq's groene strand
maandag 23 juni	1e Zanderij
maandag 30 juni	Kaapduin
maandag 7 juli	Pq's slikken van voorne
maandag 14 juli	Beningerslikken Vak H
maandag 21 juli	Brede water
maandag 28 juli	Gamandervallei
maandag 4 augustus	Ommeloop
Zaterdag 9 augustus	Op zoek naar exoten rond het Brede water
maandag 11 augustus	Vogelwei
Zaterdag 16 augustus	Op zoek naar exoten rond het Brede water
maandag 18 augustus	Pq's groene strand
maandag 25 augustus	Groenknolorchis parnassiavlak
maandag 1 september	1e Zanderij
maandag 8 september	Kaapduin
maandag 15 september	Brede water
maandag 22 september	Gamandervallei
maandag 29 september	Heemtuin/winterprogramma

Extra inventarisaties:

zaterdag 9 augustus	Exoten/invasieve soorten
zaterdag 16 augustus	Exoten/invasieve soorten
zaterdag 23 augustus	Gamanders tellen

• **Vogels**

De vogelwerkgroep komt bijeen op vrijdagavonden in het BC Tenellaplas.

Om 19.45 uur start de vergadering waarna er na de pauze om ongeveer 20.45 uur meestal een lezing of presentatie volgt.

De laatste vergadering van dit seizoen:

13 juni Determineren van vogels (zie: activiteiten - blz 3)

Meelopen met een broedvogelinventarisatie

Een aantal leden van de vogelwerkgroep is in het broedseizoen actief met het inventariseren van broedvogels in diverse gebieden op ons eiland. Er worden tellingen gehouden onder andere bij het Groene Strand, de Brielse Gatdam, de noordzijde van de Westplaat, de Holle Mare/Derryvliet en in de Beningerslikken. Zo'n inventarisatie gaat soms door ruig natuurterrein.

Wilt u ook een keer met één van de tellers mee?

Het gaat niet om een groepsexkursie, maar een enkel persoon die geïnteresseerd is mee te lopen met een van de tellers en niet terugschrikt voor een wandeling in de vroege ochtend, kan dit doorgeven aan de voorzitter van de VWG (p.vermaas@gmail.com). Vermeld altijd duidelijk uw naam, adres en telefoonnummer. Het verzoek wordt dan doorgestuurd naar een van de tellers die contact opneemt.

• **Paddenstoelen**

Het programma voor de komende tijd:

Enkele voorjaarspaddenstoelen hebben zich al weer laten zien en sommige vroege zomersoorten zijn er nu al. We zoeken deze paddenstoelen afwisselend op in het Mildenburgbos en in het duingebied vanaf de Sikkesslag .

We doen dit iedere vrijdagmiddag van half twee tot een uur of half vier. Daarna is er gelegen-

heid om de paddenstoelen met de microscoop eventueel verder op naam te brengen. Ook mensen die hiermee nog geen of weinig ervaring hebben, zijn zeer welkom.

Wilt u een keer meelopen laat mij dat dan even weten, ik ben bereikbaar op 0181-483091.

Voor eind september en begin oktober zijn er drie excursies gepland in het Waterbos, Quackjeswater en het Mildenburgbos. Hierover zullen we u later informeren.

Namens de paddenstoelenwerkgroep

Eline Vis

Verlagen

Verslag vlinderwerkgroep 2013.

door Wim Prins

Monitoring:

Het aantal actieve dagvlindersaars bedraagt negen personen. Zij houden zich, van april t/m september, bezig met monitoren van zes dagvlinderroutes. Met een investering van circa 1,5 uur per week en bij goed weer is dit een prima hobby. Resultaten worden doorgegeven aan de Vlinderstichting.

Op de kop van Voorne zijn vijf routes van pakweg één km uitgezet en één op de Landtong van Rozenburg.

Door successie in de begroeiing van twee routes, waardoor delen oninteressant werden of compleet dichtgroeiden, is besloten de bestaande routes te beëindigen en in de buurt uit te zien naar nieuwe trajecten. Op de Landtong en nabij de Sipkesslag zijn vervolgens twee nieuwe routes uitgezet en bemand door de tellers van de vervallen routes.

Inventariseren:

Omdat de beheerders van natuurterreinen afgelopen seizoen hun gebieden door professionele tellers hebben laten uitpluizen, heeft de werkgroep geen verzoeken gekregen om gebiedjes op dagvlinders (en libellen) te inventariseren.

Voor komend jaar zit dat wel weer in de planning en kunnen we ons naast monitoring ook laven aan de natuur in gebiedjes waar normaal geen toegang toe is. Intussen worden daar natuurlijk ook dagvlinders, nachtvinders en libellen geteld.

Een paar leden van de werkgroep hebben op verzoek van de Vlinderstichting ook meegedaan met een proefinventarisatie in het gebied van de Kampina (NM), tussen Oisterwijk en Boxtel. Leerzaam voor deelnemers en organisatie, interessant voor de beheerder.

Excursie:

Op zaterdag 3 augustus is er een gemeenschappelijke (IVN & KNNV) vlinder- en libellenexcursie gehouden in het gebied van de Heveringen. Er werden mooie resultaten geboekt op het gebied van soorten en aantallen.

Mutatie:

Nadat Yolanda ten Thije door omstandigheden genoodzaakt was haar activiteiten vlak voor dit verenigingsjaar te staken, heeft zij Wim Prins bereid gevonden haar taken voor deze werkgroep over te nemen.

Op stapel:

Komende zomer hopen we met het IVN een vlindercursus te kunnen organiseren. Doel is vlinderherkenning, enthousiasme kweken en hopelijk een uitbreiding van de werkgroep.

Verslag van de winterroofvogeltelling Voorne-Putten 2014.

door Hans op den Dries

In het weekend van 11 en 12 januari 2014 zijn voor de achttiende achtereenvolgende keer op het eiland Voorne-Putten de roofvogels geteld. Bijna alle leden van de vogelwerkgroep en enkele andere KNNV-leden hebben deelgenomen aan deze activiteit.

Zaterdag begon regenachtig, met een temperatuur van $\pm 4^{\circ}\text{C}$. Het werd langzaam maar zeker steeds zonniger met een maximum temperatuur van 9°C en

een stevige bries uit het noordwesten. Zondag daarentegen begon gelijk al met prachtig zonnig weer. De temperatuur lag toen net iets onder het vriespunt en had een maximum van 5°C . De wind was beduidend minder hard en kwam meer uit het zuidoosten.

Torenvalk

Het gaat natuurlijk om de roofvogels en de eventuele leuke “bijvangst”.

Wat erg opviel, was dat met name de in het midden van het telgebied gelegen stukken vrijwel torenvalkvrij waren. Dat wil zeggen het hele gebied tussen de kustlijn tot Oostvoorne en de watering Bernisse. Slechts 14 torenvalken werden binnen dit gebied geteld, waarvan twee derde langs de buitenranden (Waterweg, Spui, Haringvliet, Westplaat en Oostvoornse Meer). Een enkele dus in het binnengebied. Wat daarvan de oorzaak is, blijft volstrekt onduidelijk. Toch zijn er uiteindelijk in totaal nog 32 torenvalken gezien. Misschien is de torenvalk toch meer een trekvogel dan wij dachten, terwijl we in onze omgeving mogelijk geen of nagenoeg geen aanvulling hebben gekregen van noordelijk en noordoostelijk gelegen gebieden.

Gelet op het hoge aantal van de buizerd (196) lijkt het erop dat deze soort wel aanvulling vanuit het noorden heeft gekregen.

Dit aantal is boven gemiddeld. Wellicht zijn er vanwege de warme winter nog meer wintergasten noordelijker gebleven en had het aantal zelfs nog hoger uit kunnen vallen als de temperaturen in Scandinavië lager waren geweest.

In ieder geval heeft zich ook weer een ruigpootbuizerd laten zien. Deze verblijft al langere tijd op de Maasvlakte. De laatste keer dat tijdens de tellingen een ruigpoot werd waargenomen, was in 2006. Dit ondanks het feit dat er de laatste twee jaren vrij veel werden gezien.

Ook de arendbuizerd is gespot op de Maasvlakte. Deze Oost-Europese broedvogel (Bulgarije, Griekenland, Turkije en meer oostwaarts) is door twee tellers gezien. Het was in eerste instantie maar de vraag of deze dwaalgast zo lang zou blijven hangen. Hij is al vanaf 25 september een vaste gast, voorbij de sluffer op de Maasvlakte.

Om maar even bij de minder algemene soorten te blijven, bij de Hoornse Hoofden op de

Beningerslikken is gelukkig weer een zeearend gezien. Deze vliegende deur valt natuurlijk al gauw op door zijn imposante formaat, maar hij moet zich natuurlijk wel even laten zien. Dat geluk hadden de tellers van de Beningerslikken (waaronder twee nieuwkomers). Dan nog zo'n gast, het smelleken, gezien op de Tweede Maasvlakte. Anders dan de zeearend weten we zeker dat deze kleinste rover van het gebied van de noordelijke hoogvlakte afkomstig is. Juist vanwege zijn formaat en zijn weinig opvallende kleed kan die gemakkelijk over het hoofd worden gezien. Op 1 januari 2014 is ook een exemplaar aan de Nieuwe Achterweg bij Rockanje waargenomen. Of deze vogel tijdens de telling ook nog aanwezig was, zullen we nooit te weten komen. Sterker nog, misschien was het wel hetzelfde exemplaar als tijdens de telling.

Het aantal haviken lag iets lager dan de laatste twee jaren. Toen zijn er namelijk 13 waargenomen en nu 9. Dat is nog steeds een mooi aantal voor dit gebied. Deze schommeling zijn we overigens gewend van de havik. Daarnaast is van de havik op twee plaatsen al voorzichtig territorium drang geconstateerd, eenmaal kekkerend en eenmaal paarvorming.

De blauwe kiekendief was met 5 exemplaren matig aanwezig. Ook dat kan met het milde klimaat te maken hebben. Toch zijn de bruine kiekendieven wel allemaal weggetrokken naar zuidelijke oorden.

De sperwer is met 12 exemplaren redelijk vertegenwoordigd. Al zijn er zeven jaren geweest met beduidend meer sperwers. De meeste tellingen, twaalf jaargangen, lag het getal rond de 12 exemplaren of lager.

Tot slot de slechtvalk, dat is snelste jager van allemaal. Meestal vanuit een hogere uitkijkpost, zoals elektriciteitsmasten overziet hij het gebied. Veel waarnemingen zijn echter ook gedaan van exemplaren op de grond of op afscheidingspaaltjes. Zeker de slechtvalken die op de grond zitten, zijn moeilijk te vinden. Dat is dan wel afhankelijk van hoe die zitten, want van voren gezien is het minder moeilijk, omdat de lichte borst wel degelijk opvalt. Er zijn er acht waargenomen. Dat is een mooi aantal en het lijkt er dan ook op dat de populatie stabiel is. De dip van 2008 t/m 2010 is in ieder geval weer even verleden tijd.

Zoals gebruikelijk zijn er ook nog enkele leuke waarnemingen doorgegeven. De meest bijzondere was de dwerggans die zich tussen een aantal kolganzen verschanst had. Op de Beningerslikken is een roerdomp gezien. Verder zijn er nog 3 grote zaagbekken en 4 grote zilverreigers waargenomen.

Al met al kunnen we zeggen dat het weer een geslaagde telling was met enkele super waarnemingen en een paar leuke bijvangsten.

Allemaal weer bedankt voor de moeite.

Verslag 23ste vuilruimactie Beningerslikken

Door Hans op den Dries

Op zaterdag 22 februari 2014 zijn we weer actief geweest met het opruimen van vuil in de Beningerslikken. Ruim zes zakken vuil en een aantal grote losse voorwerpen waren het resultaat.

Met maar liefst 12 personen hebben we de klus van 09.00 tot 12.30 uur geklaard. Het was voortreffelijk weer en geen vuiltje aan de lucht (wel op de grond).

Van te voren had ik aan de vogelteller van het betreffende deel van de Beningerslikken, Dick Zwart, gevraagd hoe ik het gebied het beste in kon gaan. Dick liet weten: "Hek over en dan schuin naar rechts, zodat je rechts van de brede sloot uitkomt" Ja, ja.... Afijn, eenmaal in het gebied aangekomen, heb ik zijn instructies opgevolgd, maar duidelijk niet goed genoeg, want

ik kwam links van de sloot uit en dus verkeerd. We hebben van de nood een deugd gemaakt en eerst dat deel van het gebied geruimd. Dat leverde zoals verwacht weinig op, nog geen zak vol. Twee jaar terug was hier namelijk al schoon schip gemaakt.

Nadat we ons de koffie met koek van Theo, een heerlijk uit de kluiten gewassen soort van boternotenkoek van Nel en ontbijtkoek, lekker hadden laten smaken, zijn we direct doorgelopen naar de andere kant van de sloot. Hier viel met het ruimen meer eer te behalen.

Er werd weer een grote verscheidenheid aan afval gevonden. Hierbij voerde plastic wel de boventoon. Plasticflessen, doppen, bakjes, vleeswarenbledjes, plasticfolie van land- en tuinbouw, plasticzakken, et cetera. Daarnaast viel er ook veel tempex in allerlei vormen te vinden. Helaas troffen we ook schuim aan dat mogelijk van koelkasten of zo afkomstig was.

Ook dit keer werden er stootboeien en resten nylontouw aangetroffen. Sommige voorwerpen kunnen gemakkelijk losraken van een schip, maar het blijft verbazingwekkend dat we elke keer weer veel producten van glas vinden, zoals flessen en potten. In een van deze potten zat zelfs nog een restje chocoladepasta.

Nog een greep uit de zak: aanstekers, (tennis)ballen, stukken kleding, schoeisel, bezem, peddel, velg met band, jerrycans, et cetera.

Gelukkig zijn er elk jaar weer vrijwilligers die de handen uit de mouwen willen steken om andermans vuil op te ruimen, zodat de natuur vuilnisbeltachtige taferelen bespaard blijft.

Nadat we nog even gauw een bak koffie met koekrestanten achterover hadden geslagen, hebben we alle vuil bij elkaar geraapt en naar een centraal punt gebracht.

Natuurmonumenten is op de hoogte gebracht en heeft het vuil de week erna opgehaald en verantwoord verwijderd.

Natuurlijk zijn er door de vogelaars onder de vuilruimers nog vogelwaarnemingen gedaan. Zo viel het op, dat er al 5 cetti's zangers van zich lieten horen en hebben we op drie verschillende plekken baardmannetjes gehoord. Verder zijn er onder andere nog 2 rietgorzen, 1 grote zilverreiger, een buizerd, een torenvalk en een blauwe kiekendief (♀) waargenomen.

Alle ruimers weer bedankt voor de tomeloze inzet!

vuil

Op stap met Wim Kleijburg

door Jan Alewijn Dijkhuizen

Gelukkig kent de plantenwerkgroep van de KNNV naast de nog altijd actieve oude vertrouwde leden ook enkele jongeren. Een daarvan is Wim Kleijburg, 43 jaar jong. Wanneer ik met hem op stap ga voor dit artikel, is het plantenseizoen eigenlijk nog niet begonnen.

Deze avond wordt net het zomerprogramma gepresenteerd. Wim heeft dit samen met de andere coördinatoren van de plantenwerkgroep opgesteld. Het programma bestaat uit 26 inventarisatie avonden in tien verschillende gebieden. Dat wordt weer een hele kluit, al die plantensoorten die gedetermineerd en geregistreerd moeten worden. Ik heb het altijd maar gemakkelijk met die paar soorten zoogdieren waarmee ik me bezig moet houden. De plantenwerkgroep heeft het al snel over honderden soorten..... En dan komen er ook nog nieuwe soorten bij. Dit jaar wordt er door de plantenwerkgroep extra aandacht aan exoten (in Nederland ingevoerde soorten) besteed.

Wim heeft met Natuurmonumenten en het Zuid-Hollands Landschap weer afspraken gemaakt over welke natuurgebieden onderzocht worden. Dat loopt uiteen van een valleitje tot een compleet gebied. Sinds twee jaar is Wim medecoördinator van de plantenwerkgroep, een taak die hij heeft overgenomen van Siem Sniijders en Hans de Llgt. Via Hans is Wim overigens bij de KNNV terecht gekomen, en via Cor Konijnendijk natuurlijk. Cor is familie van Wim en heeft een prachtige heemtuin achter zijn voormalige biologische tuinderij aan de Zwartelaan, waar Wim nog regelmatig te vinden is.

Ik vind het altijd wel aardig als Wim over Cor, Hans en alle andere ouderen uit Oostvoorne en Rockanje praat. Hij kent iedereen bij naam en bijnaam. Zijn opa en oma woonden pal aan de Tenelaplas en hijzelf is geboren en getogen in het huis in Rockanje waar hij nu nog woont. Een echte Rockenees dus. Dat kun je wel horen, binnen de plantenwerkgroep praten ze dan ook drie talen, ABN, Latijn en Rockenees. Probeer dat maar eens te volgen. Ik ben van de koude kant, dus ben het spoor soms een beetje kwijt.

Uiteraard wil ik weten hoe Wim zo in de plantenwereld terecht geko-

Wim Kleijburg

men is. Dat blijkt zeer eenvoudig. Hij heeft de middelbare tuinbouwschool in Rijswijk gevolgd, waar hij dankzij een enthousiaste leraar (Wim Oudshoorn, bekend van diverse tuinboeken) zich ook in wilde planten is gaan verdiepen. Hij is bij Jan Roskam in dienst gekomen, wat natuurlijk direct aansloot op zijn opleiding. Bij Cor in de heemtuin leerde hij de wilde flora van Voorne kennen. Ik vroeg me wel af of Wim niet alleen maar met planten bezig is? Dat klopt grotendeels wel, maar dankzij zijn verzamel en ruilhobby, meer dan 6500 planten, heeft hij contacten in Amerika, Duitsland en Frankrijk. En hij heeft jarenlang deelgenomen aan touwtrekwedstrijden, welja, tot op Europees niveau toe..... Zo hoor je nog eens wat!

Hoe gaat het eigenlijk met de plantenwerkgroep? Van Wim hoor ik dat er met de jeugd ook wat veranderingen komen in de groep. Er wordt weer meer met GPS gewerkt en de volgende flora wordt via de Ipad bestudeerd, in plaats van in boekvorm. Ook de winterbijeenkomsten zijn langzaam van karakter veranderd. Er worden nu ook gastsprekers uitgenodigd om te vertellen wat er eigenlijk met de gegevens die de plantenwerkgroep al jaren heeft verzameld, wordt gedaan. Ook de determinatieavonden worden anders ingericht. Zo wordt er meer aandacht besteed aan het zelf leren determineren en herkennen van planten.

Al wandelend valt het me op dat we het eigenlijk nauwelijks over planten hebben gehad. Natuurlijk hebben we geconstateerd dat veel planten erg vroeg zijn dit jaar en dat we al aardig wat rozetten van orchideeën hebben gezien, maar we hebben het ook gehad over bosuilen, beheer van valleien, vogeltelrapporten, familie, enzovoort. Wim is niet iemand die op de voorgrond treedt, maar het is een gezellige prater. Hij weet veel en deelt het op zijn eigen rustige wijze met je. Kortom: ga eens mee met de plantenwerkgroep en leer Wim beter kennen, dat is een verrijking!

Natuureducatie, zó belangrijk.

door Tom van Wanum

“Jong geleerd, oud gedaan”.

Als je je oor te luisteren legt bij collega KNNV-leden, dan hoor je opvallend vaak dat ze via hun ouders bij de natuur betrokken zijn geraakt. Ze gingen als kind mee kamperen, wandelen met hun ouders in de bergen of op de Veluwe. Ze waren lid van de NJN, visten in sloot en plas of er waren thuis vogeltjes, vissen, knaa- of andere dieren.

In ieder geval was er thuis

peentjes

al iets met “buiten” en blijktbaar is dat bepalend geweest voor de liefde die men op latere leeftijd voelt voor de natuur.

In de jeugd van veel van ons waren er ook dicht bij huis allerlei mogelijkheden om met de natuur kennis te maken. Er was in de naaste omgeving vaak wel een landje waar een paar bomen stonden of een poeltje water lag. De ideale plek om te vissen op stekelbaarsjes, te klimmen in bomen of om een fikkie te steken.

Helaas gaat dat al lang niet meer op voor veel kinderen. Deze landjes bestaan al lang niet meer. Ze zijn volgebouwd of veranderd in een parkje met gras, wat struiken en een enkele boom. Het klimmen in deze bomen zal ongetwijfeld leiden tot een boze reactie van een hondenuitlater of trimmer die je toeroept snel uit die boom te komen, en dan heb ik het nog niet over het fikkie steken!

Veel kinderen uit de stad gaan niet met hun ouders wandelen in de bergen of op de Veluwe. Ze zijn zelfs nog nooit op het Noordzeestrand geweest. In aanraking komen met natuur vindt meestal alleen plaats als de eenden in de stadsingels worden gevoerd of als de stadsduiven de gemorste patat tussen je voeten weghalen.

In veel grote gemeenten zijn daarom organisaties ontstaan die mogelijkheden bieden aan kinderen om toch kennis te maken met de natuur. Verrassend is het te zien dat deze vorm van educatie niet nieuw is. In Rotterdam, waar ik werk, is de “Rotterdamsche Vereeniging voor Schuoltuinen” al in 1919 opgericht.

Het doel van deze organisatie was de kinderen zaken te leren over de natuur en ze in aanra-

king te brengen met de voedselcultuur. In de statuten staat ook nog dat de kinderen behoed moesten worden voor de gevaren van de straat.

Wat dat betreft is er dus ook niets nieuws onder de zon.

De oprichters van deze vereniging waren van mening dat een schooltuintje het middel was om kinderen in aanraking te brengen met de natuur en ze gelijktijdig te leren waar ons voedsel vandaan komt.

Inmiddels zijn we 95 jaar verder en verzorg ik al 34 jaar de lessen op de oudste (1932) schooltuint van Rotterdam.

In die periode heb ik vele honderden kinderen een zomer lang op de tuin laten zaaien, wieden en oogsten. Ik heb ze ook kennis laten maken met regenwormen, pissebedden, bladluizen, duiven en, de laatste jaren, met halsbandparkieten.

Natuurlijk zijn de kinderen veranderd, maar de reacties op de tuin zijn eigenlijk al die jaren hetzelfde gebleven. Nog steeds is er die verwondering als blijkt dat aardappels onder de grond zitten, dat je een peentje uit de grond kunt halen en na het afvegen deze zo kunt opeten. En altijd is er weer die vraag of het waar is dat als je een regenworm in tweeën hakt, deze door blijft leven?

Nog steeds is het tuintje de reden dat de kinderen naar de tuin komen en willen zij natuurlijk zoveel mogelijk oogst mee naar huis nemen.

Voor ons echter is het tuintje met de oogst niet het doel, maar het middel om de kinderen buiten de school te krijgen en ze stiekem vol te proppen met kennis over natuur en milieu.

De tijd heeft niet stilgestaan en in Rotterdam wordt er als reden voor het volgen van de tuinlessen tegenwoordig ook gesproken over beleving. Het gaat er dan niet zo zeer om dat de kinderen weten dat een regenworm borstels heeft, maar dat 'ie kriebelt als hij over je arm kruipt. Het is belangrijker dat een kind een door de herfstkoude verstijfde hommelt in de handen opwarmt en deze kan laten wegvliegen, dan dat de naam van deze hommelt uit het hoofd wordt geleerd. Ik zeg vaak dat kinderen op de tuin al begrijpen wat een kringloop is, voordat ze het woord hebben geleerd.

De gedachte hierachter is natuurlijk, dat als kinderen ergens in geïnteresseerd raken, de kennis daarna wel komt. Eigenlijk dus net zo iets als bij ons toen we vroeger op een landje speelden.

Dat de educatieve tuinen, zoals de schooltuinen tegenwoordig heten, hard nodig zijn, zal niemand die in de stad woont verbazen. Straten, huizen, kantoren en her en der een boom die ongeschikt is om in te klimmen. Kinderen spelen niet meer buiten maar zitten veilig binnen achter de spelcomputer of de tv. Het is dan ook triest dat er veel van dit soort plekken de laatste jaren gesloten zijn vanwege de bezuinigingen.

Neem daarbij alle acties die worden bedacht en uitgevoerd als het gaat om overgewicht bij kinderen te bestrijden door meer te bewegen en gezonder te eten. Dan zijn de bezuinigingen op deze vorm van natuureducatie helemaal niet meer te begrijpen.

Gelukkig zijn er op allerlei plekken nog wel schooltuinen. Waar ook dit jaar weer veel basisschoolkinderen in de weer zullen gaan met zaden en plantjes en waar ze ook dit jaar weer vol verbazing zullen zijn over alle dieren en planten die ze op hun tuintje ontmoeten.

Veranderingen in en rond de duinen van Voorne; oorzaak, gevolg en remedie.
door Dick van der Laan (oud-medewerker biologisch station "Weevers Duin")

..... Er zullen niet veel KNNV-ers zijn die het Voornse duingebied anno 1958 kunnen vergelijken met het duin zoals het nu in 2014 is. Zij die het wel kunnen, moeten oppassen dat het beeld niet wordt vertekend door de roze bril van hun jonge jaren. Het is daarom goed om de geschiedenis van de ontwikkelingen in en rond het duingebied nog eens tegen het licht te houden, maar vooral ook is het goed om kennis te nemen van resultaten van onderzoek aan flora, vegetatie en milieu van het duingebied en van de externe factoren die het duinmilieu beïnvloeden. Kijk en vergelijk ... ontdek het kwaliteitverschil ... en zie hoe rijk Voorne toch steeds nog is !!!

Begin twintigste eeuw was het duin open, droog en slechts spaarzaam begroeid; het werd begraaasd door vee van plaatselijke tuinders en boeren. In 1910 verbood het toenmalige waterschapbestuur de begrazing, omdat als gevolg daarvan er te veel verstuiving optrad, waardoor de zeewerende functie van de duinen in gevaar kwam. Het duin toen was spaarzaam begroeid. De hoger gelegen delen waren bedekt met lage open mos-kruidenvegetatie, "grijs duin" zeggen we nu in de Natura 2000 terminologie. In de natte duinvalleien was de vegetatie eveneens laag en open.

Zowel in het droge als in het vochtige milieu betrof het veelal pionierstadia. Van enige bosvorming was geen sprake en struweelvorming kwam niet veel verder dan de pionierstadia van duindoornstruweel.

Voor een deel was het de natuurlijke dynamiek die eigen is aan het kustgebied met toen nog volop zoute zeewind, zandverstuiving en, niet in de laatste plaats, vraat van vele konijnen waardoor de vegetatie laag en open van karakter bleef en struweel nauwelijks tot ontwikkeling kwam.

Dit laatste kwam deels ook doordat de bewoners, in de omstandigheden van toen, zo ongeveer alles wat het duin aan houtig gewas leverde goed konden gebruiken. Even met de auto naar de firma Horticoop voor een rol gaas en wat palen was er niet bij. Wilde je de gewassen in je tuinderijtje tegen konijnenvraat beschermen, dan werd daar duindoorn voor gebruikt en dat werd, hoe kon het anders, gekapt in het duin.

Deze situatie duurde voort tot in de vijftiger jaren. In de zestiger jaren veranderde dat rigoureus toen de konijnenziekte Myxomatose uitbrak, die een ware slachting veroorzaakte onder de konijnen; de populatie decimeerde. Het gevolg was dat alles wat voorheen direct werd afgevreten, inclusief kiemplanten van struweel- en boomsoorten, nu ongestoord kon doorgroeien.

Deze ontwikkeling werd versterkt door het effect van een aantal ingrepen in het kustgebied, zoals de afsluiting van het Brielse Gat, nu Oostvoornse Meer, de aanleg van de Maasvlakte, de verzanding van de zeewering en de aanleg van de Baggerberging met een dijkhoogte van 20 meter +NAP.

Door deze werken werd de invloed van de zee en de zoute zeewind drastisch gereduceerd, waardoor in het duingebied een voor plantengroei lager milieu ontstond.

Erger nog was de toename van “zure regen” en de stikstofdepositie als gevolg van de uitbreiding van grootschalige industriële activiteiten en toename van het verkeer.

Het effect daarvan was zorgwekkend. Dat werd al binnen enkele jaren duidelijk.

Op de verandering in bodemchemische processen als gevolg van de atmosferische depositie ga ik hier niet in, maar de gevolgen ervan in het van oorsprong voedselarme duinmilieu waren zorgwekkend. Schrale, droge, soortenrijke duingraslanden vergrastten. Net als de vochtige primaire en secundaire duinvalleien groeiden deze dicht met struweel en bos. Veel van de voor deze landschapstypen karakteristieke soorten gingen sterk in aantal en areaal achteruit of gingen voor het duingebied verloren. Daaronder een aantal orchideeënsoorten als mugenorchis, honingorchis en soldaatje. Uit de soortenlijst van de vogels moesten tapuit en nachtzwaluw worden geschrapt.

Het duin veranderde sterk: verstuing vond vrijwel niet meer plaats en het areaal aan open lage vegetatie in zowel het natte als het droge milieu ging sterk achteruit door verruiging, vergrassing en verstruweling. Hoe ingrijpend de verandering in structuur verliep, blijkt uit de hier weergegeven aantallen hectaren van enkele karakteristieke structuurtypen in de periode 1934 tot 1989:

	1934	1961	1971	1989
kaal, open droog	54	26	25	5
droog duingrasland	163	73	38	33
lage vochtige valleivegetatie	156	61	62	40
laag struweel droog	403	413	382	260
laag struweel vochtig	53	126	124	50
hoog struweel	18	81	137	252
bos	0	4	8	42

Deze gegevens zijn ontleend aan een studie naar de gevolgen van de aanleg van Maasvlakte 2. Helaas is er geen latere meting maar nu, 25 jaar later, een periode met een veel te hoge stikstofneerslag, is het beeld zeker niet rooskleuriger.

Uit metingen van DCMR Milieudienst Rijnmond blijkt dat er nu, na vele jaren, weliswaar een algemene daling is van de depositie. Dat is echter nog onvoldoende om onder de kritische depositiewaarde te komen van een aantal habitattypen waarvoor een Natura 2000- doelstelling geldt (De “kritische depositiewaarde geeft aan hoeveel stikstof een bepaald habitatype kan verdragen).

Het was pas laat in de vijftiger jaren dat er door de terreinbeherende organisaties beheermaatregelen werden genomen om deze ongewenste ontwikkelingen tegen te gaan. Eén daarvan was de begrazing van de “Schapenwei” door schapen. Helaas liep dat uit op een dramatische mislukking door de moordzucht van een aantal loslopende honden.

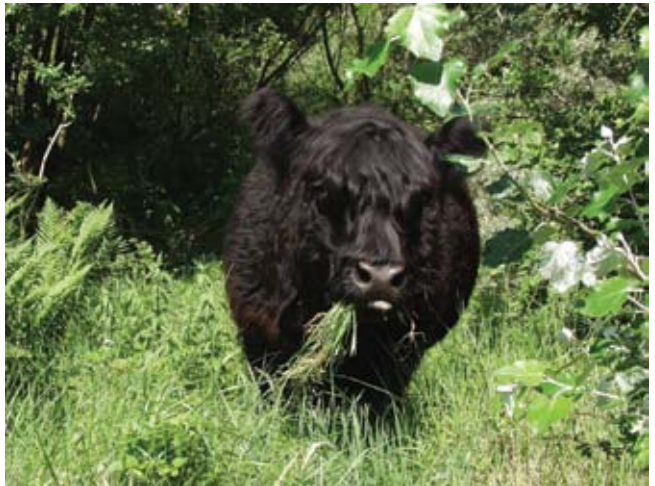
Een beheermaatregel die beter slaagde was maaien en afvoeren. Aanvankelijk was dat beperkt tot enkele valleien, zoals de “Schapenwei” in het terrein van Natuurmonumenten en “het Vliegveld” van Het Zuid-Hollands Landschap. In de loop van de jaren werden successievelijk meer valleien en later ook delen van het droge duingrasland in het jaarlijkse maaieregime opgenomen en ondervond het duingrasland van “de Heveringen” incidenteel een “grasbeurt” door een kudde schapen.

Maaien in een geaccidenteerd terrein als een duingebied kent zijn beperkingen en zijn nadelen. Door het soms sterke reliëf bijvoorbeeld kan niet overal worden gemaaid met als gevolg dat die slecht toegankelijke delen verruigen. Een nadeel is voorts dat de overgang maaien - niet maaien abrupt is en weinig natuurlijk.

Dit alles was voor het Zuid-Hollands Landschap reden om het duin jaarrond te laten begrazen. Aanvankelijk met een twintigtal pony's, later aangevuld met een achttal Galloway ossen.

Natuurmonumenten volgde een aantal jaren later met begrazing door Schotse Hooglanders van de gedeelten waar herstelmaatregelen waren uitgevoerd.

Het blijkt dat maaien en begrazen alleen niet voldoende is om aan de Natura 2000 doelstelling voor Voornes Duin te voldoen. Aanvullend worden daarom nu grootschalige, en op kleine schaal door vrijwilligers, natuurherstelprojecten uitgevoerd. Daarbij wordt struweel verwijderd, bos gekapt (... nou ja bos ... !?) en

Galloway

plaatselijk de voedselrijke bovenste bodemlaag verwijderd om daarmee onder meer het sterk bedreigde habitattype "grijs duin", de soortenrijke vegetatie op noordhellingen en lage valleivegetaties een kans te geven te herstellen.

Of dat voldoende is voor de gewenste en wettelijk verplichte verbeteringen, is de vraag; de stikstofdepositie is weliswaar gedaald, maar de kritische drempelwaarde ligt voor bepaalde in Voornes Duin voorkomende habitattypen nog ver boven de drempelwaarde die voor deze typen geldt. Recent onderzoek wijst uit dat bepaalde habitattypen nog gevoeliger zijn voor stikstofdepositie dan werd aangenomen (Bobbink et al 2013, Kooijman et al 2012).

We kunnen ervan uitgaan dat aanvullende maatregelen nodig zullen blijven. De vraag rijst wat er moet gebeuren als blijkt dat het

Grootschalig herstel

"dweilen-met-de-kraan-open" wordt. Je kunt met dergelijke maatregelen niet eindeloos door

blijven gaan. De enige remedie die stand houdt, is een verdergaande verlaging van de stikstofdepositie. Door de uitgevoerde herstelmaatregelen wordt het duin weer opener waardoor een aantal bedreigde soorten weer een kans krijgen. Maar als het gaat om de kwaliteit, dan blijft voorlopig de vraag hangen of we de brede duingentiaan ooit weer terug zullen zien in ons duingrasland.

Literatuur:

Bobbink, Roland, Leon van den Berg, Hilde Tomassen en Maaïke Weijters (2013), Effecten van verhoogde stikstofdepositie: is herstelbeheer zinvol? De Levende Natuur 4 ,114: pagina 138 e.v..

Kooijman, Annemieke, Harrie van der Hagen & Erik Noordijk, Stikstofdepositie in de duinen: alles in beeld? (2012) Landschap 3, 29: pagina 147 e.v.

Voornes Duin

door Ted C.J. Sluijter, boswachter bij Natuurmonumenten

Vrijwel alle karakteristieken over Voornes Duin beginnen met de mededeling dat maar liefst de helft van alle wilde planten in ons land hier te vinden is. En ja, dit schrijvend, schaar ik mij in die rij.... Al sinds 1965 wonend op Schouwen-Duiveland, ben ik goed bekend in het duingebied op de Kop van Schouwen. Een schitterend gebied, fraai landschap, maar floristisch niet zo spectaculair. Toen ik in 2008 bij Natuurmonumenten Deltakust kwam werken, maakte ik pas goed kennis met Voornes Duin. Wat mij vooral trof was uiteraard..... die ongekende floristische rijkdom!

Beheerders

Natuurmonumenten beheert grote delen van Voornes Duin. Het noordelijke deel van Voornes Duin is in beheer bij het Zuid-Hollands Landschap. Dit gebied loopt van de Brielse Gatdam tot het A.J. Bootpad. Vanaf daar tot de Haringvlietsluizen is het gebied vooral in eigendom van Natuurmonumenten. Dit wordt slechts onderbroken door een gedeelte tussen de Eerste- en Tweede Slag. Hier beheert de gemeente Westvoorne. Ook is er bij Stekelhoek nog een gedeelte in particulier bezit.

De kustduinen en habitattypen

Voornes Duin is onderdeel van de Nederlandse kustduinen. Het zijn gebieden met een grote afwisseling in geologie, klimaat en hydrologie. Er zijn verschillen in opbouw van bodem, reliëf, kalkrijkdom, grondwaterpeil, verstuiwing en zee- en windinval. Het resultaat is een veelheid aan habitattypen, met een voor de duinen karakteristieke flora en fauna. Er bevinden zich goed ontwikkelde habitattypen als Witte duinen, Grijze duinen, en Vochtige duinvalleien. Daarmee zijn onze duinen in Europees verband gezien van

Stekelhoek dicht

groot belang en heeft Nederland een grote verantwoordelijkheid voor de instandhouding van deze habitattypen.

Veranderingen en kwaliteitsverlies

De afgelopen eeuw kenmerkt zich door grote veranderingen in het duin. In snel tempo rukken ruigte, struiken en bomen op. Deze veranderingen leiden tot kwaliteitsverlies en de soortenrijkdom neemt af. Het dichtgroeien van het duin heeft een aantal oorzaken, welke vrijwel alle een menselijke achtergrond hebben.

Het vastleggen van stuivend duin voor de veiligheid bijvoorbeeld. Een andere oorzaak is het op het duin neerslaan van de meststof stikstof, afkomstig van industrie, vervoer en intensieve veehouderij. Deze stikstof komt met de regen uit de atmosfeer in het duin en bemest het gebied. Daarnaast is de invloed van het konijn, met haar graaf- en knaagwerk, vrijwel volledig verdwenen. Van de eens duizenden exemplaren is wellicht nog maar 1% van de populatie aanwezig. De ziekte myxomatose, in 1953 naar Europa gehaald door een Franse arts, en een andere ziekte genaamd VHS, met bont vanuit Azië hier terechtgekomen, hebben de populatie volledig laten instorten. En als laatste: door de aanleg van de Deltawerken en de Maasvlaktes is de vooroever luwer en is de zoutinwaai verminderd.

Duingraslanden, vochtige valleien

In Voornes Duin hebben deze factoren zeer grote invloed op de daar aanwezige droge, kalkrijke duingraslanden, de Grijze duinen genoemd. Her en der in het duingebied komen deze bijzondere graslanden in hun oorspronkelijke vorm nog wel voor, maar op veel plaatsen zijn zij overgroeid geraakt met duinriet of struiken en bomen. Met als gevolg het geleidelijk verdwijnen van de karakteristieke planten en dieren die in deze duingraslanden leven. Hierbij gaat het om soorten als wondklaver, nachtsilene en zandviooltje. Ook de flora en fauna van vochtige valleien leggen het loodje. Dit betreft soorten als moeraswespenorchis, bitterling, parnassia en duizendguldenkruid. Natuurmonumenten stond voor een belangrijke keuze. Laten we de ontwikkeling verder gaan of grijpen wij in? Een eeuw geleden was in Voornes Duin de verhouding open duin-begroeid duin ongeveer 90%-10%. Deze verhouding is door genoemde oorzaken volledig omgedraaid. Gezien het nationale- én internationale belang van de habitattypen Grijze duinen en Vochtige duinvalleien heeft Natuurmonumenten besloten om in te grijpen en herstelprojecten uit te voeren.

Herstel Panweg en Vogelpoel

In 2005 is het herstelproject "droge duingraslanden" uitgevoerd in een deel van Voornes Duin genaamd de Pan. Hierbij zijn op een oppervlakte van 10 hectaren ruigte, struiken en bomen verwijderd. Ruigte en lage struiken zijn geruimd met een maai-zuigcombinatie. Opgaande struiken zijn bewerkt met een klepelmaaier, waarna de maai-zuigcombinatie een nabewerking verrichtte. Bomen tenslotte zijn met kettingzagen verwijderd. Op lage, vochtige plaatsen is geplagd: de humuslaag is middels een kraan verwijderd en het schone zand weer blootgelegd. Ook zijn enkele nieuwe poelen gegraven en bestaande poelen groter gemaakt. Dit herstelproject diende als een proefgebied; hoe reageert het duin? Hoe snel keren de typische planten en dieren terug? Hoeveel nabeheer is nodig?

In 2007 heeft een tweede herstelproject plaatsgevonden in de Vogelpoel, waarbij gebruik is gemaakt van de ervaringen die opgedaan zijn in het Panproject. Hier zijn 17 hectaren duin weer open gemaakt. Om te voorkomen dat beide gebieden weer dichtgroeien, vindt er nu begrazing plaats met Schotse Hooglanders, in combinatie met maai-beheer. Door middel van een uitgebreid monitoringprogramma worden de ontwikkelingen in de projecten gevolgd.

Monitoringgegevens tonen nu al aan dat beide ingrepen succesvol zijn. In beide gebieden staan weer volop planten als hondsviool, vleugeltjesbloem en wondklaver. Het Panweggebied is bovendien buitengewoon rijk aan insecten geworden (mondelijke mededeling Anton Baaijens).

LIFE+ project

Dit succes verdiende vervolg. Duinherstel over een grotere oppervlakte was zeer gewenst. In 2009 werd daartoe een grote Europese subsidieaanvraag gedaan via het LIFE+-programma. Tot grote tevredenheid werd deze ook gehonoreerd, aangevuld met een provinciale subsidie en een eigen bijdrage van Natuurmonumenten. Zo kon op Voorne (en ook op Goeree) verder worden gegaan met herstelwerk. Eerst is uitgebreid onderzoek in het gebied verricht naar te sparen natuurwaarden zoals mierennesten, kerngebieden van de nauwe korfslak, bestaande waardevolle open delen en kwetsbare flora zoals orchideeën. In de winter van 2011/2012 is het uitgebreide herstelproject daarna gestart in het Waterbosgebied. In de omgeving van het Waterbos is ongeveer 100 hectare duin weer opengemaakt met genoemde machines (maai-zuigcombinatie, klepelmaaier), bomen zijn deels verwijderd met een knijpkraan en met kettingzagen. Het herstelde gebied sluit overigens aan op het Vogelpoelproject. In 2013/2014 volgden, op eenzelfde wijze, herstelwerkzaamheden bij Stekelhoek en bij het Quackjeswater. Ook in deze deelgebieden ligt de nadruk op het herstel van de habitattypen Grijze duinen en Vochtige duinvalleien. Met struiken overgroeide duinvalleien zijn weer opengemaakt en waar nodig geplagd, waarbij de voedselrijke humuslaag is verwijderd. En ook hier zal door de inzet van grazers –Schotse hooglanders- het opnieuw dichtgroeien worden tegengegaan. Na de ingreep zijn ruim 60 hectaren Grijze duinen en 15 hectaren Vochtige duinvalleien hersteld.

Conclusie

Voornes Duin groeide in snel tempo dicht. Op termijn zou het eindstadium van successie, dat is bos, op veel plaatsen domineren. Voornes Duin zou haar faam als floristische parel verliezen. Om maar niet te spreken van het verdwijnen van amfibieën, de zandhagedis, vlinders als kleine parelmoervlinder en heivlinder, libellen en allerlei andere insecten zoals graafwespen. Door herstelwerk op grote schaal is de successie teruggedet in de tijd. Er heeft een soort 'reset' plaatsgevonden. Grote grazers verrichten goed werk bij het openhouden van het duin. Wel dient er aanvullend gemaaid en afgevoerd te worden. Ook de inzet van vrijwilligers is onontbeerlijk. Zij houden oprukkende struiken kort met bijvoorbeeld bosmaaiers. Kortom, de intensiteit van beheer en daarmee gepaard gaande kosten, is toegenomen.

Herkolonisatie van het konijn is wenselijk maar onzeker. Weliswaar is het terrein nu over een grote oppervlakte weer geschikt leefgebied geworden, maar keren zij weer terug? En hoe staat het met immuniteit tegen de vermaledijde myxomatose en VHS? Wij houden u graag op de hoogte van de ontwikkelingen. Dat is Voornes Duin meer dan waard!

konijn

Grijs duin

Onder de loep

De wilde zwaan (Cygnus cygnus)

door Gerda Hos

Tijdens mijn dagelijkse fietsrondje had ik deze winter al diverse zwanen op het land, gelegen aan de kruising Rietdijk en Westvoorneweg, zien zitten. Er vanuit gaande dat het gewoon knobbelzwanen waren, heb ik er niet echt aandacht aan geschonken.

Totdat ze eind december vorig jaar ineens dichtbij de weg zaten en ik tot mijn grote vreugde ontdekte dat het geen knobbelzwanen, maar wilde zwanen waren. De in totaal 9 exemplaren deden zich tegoed aan de resten suikerbiet die na de oogst op het land achterwaren gebleven. De grote witte vogels zagen er prachtig uit met hun zwarte snavels met gele wig aan de zijkanten, lange rechte hals, zwarte poten, en vleugels die plat op de rug liggen.

In voorgaande winters heb ik ze ook wel waargenomen en toen maakten ze een trompetachtig geluid. Zelfs als ze vliegen laten zij een trompetachtige kreet horen. Door dit geluid worden ze in het Frans "Cygne chanteur" (=zingende zwaan) en in het Engels "Whooper Swan" genoemd. Maar deze exemplaren waren om de één of andere reden heel erg stil, vandaar dat ik ze ook niet eerder opgemerkt had. De verrassing van deze ontdekking was er echter niet minder door.

wilde zwaan

Alleen in de winter verblijden ze ons met een bezoek en omdat de winter nog steeds uitblijft (eind januari!) had ik ze nog niet verwacht. Normaal gesproken wonen ze in Scandinavië, IJsland en soms in Schotland. Daar broeden ze ook. Dat wil zeggen, het vrouwtje broedt en het mannetje houdt de wacht. Hij is in deze periode heel agressief tegen andere dieren en mensen. Het nest wordt altijd op de grond bij water gebouwd en bestaat uit een hoop waterplanten, takken en riet. Net als bij de knobbel- en de kleine zwaan.

Per jaar worden er slechts één keer 3 tot 5 eieren gelegd. Na 35 tot 42 dagen broeden, kruipen de jonge zwaantjes uit het ei en kunnen al na een paar uur lopen, zwemmen en zelfstandig voedsel zoeken. Gedurende enkele maanden worden ze nog wel warm gehouden en bewaakt door beide ouders. Ze eten hoofdzakelijk waterplanten, die ze met behulp van hun lange nek uit het water vissen. Ook worden er wel jonge gewassen en gras genuttigd. Ze kunnen erg oud worden, wel zo'n 20 jaar.

Vaak komt het zwanenechtpaar met hun jongen rond oktober aan in hun vaste overwinteringsgebied. Bij ons is dat langs de Noordzeekust. In Duitsland vinden we wel 1100 exemplaren in de Dixförda grindgroeve (ten zuiden van Potsdam). Leven ze dus 's winters in groepen, in de lente zijn ze als vast koppel weer erg op zichzelf.

De wilde zwaan wordt door de Sami (Laplanders) bijzonder in ere gehouden, omdat zijn trouw en monogame levenswijze hem aanzien en sympathie verlenen. Bijgeloof: een zwanenveer in het hoofdkussen van de echtgenoot genaaid zorgt ervoor dat deze zijn vrouw trouw blijft. Het is het proberen waard! Al met al een leuke en mooie wintergast. Ik hoop dat ze voorlopig nog even blijven, zodat ik nog dagelijks van hun aanwezigheid kan genieten.

In de BRANDING bevat mededelingen van de KNNV afd. Voorne en verschijnt viermaal per jaar:

1 februari, 1 mei, 1 september en 15 november.

Kopij inleveren bij Tom van Wanum in Word formaat & foto's separaat naar e-mail: tomvanwanum@xs4all.nl

Inleveren vóór 1 januari, 1 april, 1 augustus en 15 oktober

Redactie:

Tom van Wanum, Theo Briggeman, Jan Alewijn Dijkhuizen, John van der Knaap, Marianne op den Dries, Peter Vermaas

Lidmaatschap en contributie:

Jaarcontributie 2014

met automatische incasso: € 32,50

huisgenootleden: € 9,25

jeugdleden (tot 26 jaar): € 15,00

Bank: Triodos rekening nummer: NL18 TRIO 0254 6500 31, t.n.v. KNNV afd. Voorne te Hellevoetsluis.

Opzeggen lidmaatschap: Altijd twee maanden voor het einde van het verenigingsjaar, dat is dus vóór 1 november.

Bestuur:

Voorzitter Theo Briggeman voorzitter@voorne.knnv.nl 0180-620 594

Secretaris Jan Alewijn Dijkhuizen secretaris@voorne.knnv.nl 0181-484 098

Officiële stukken, verzoeken aan werkgroepen etc. naar het adres:

Duinstraat 16, 3235 NK Rockanje

Penningmeester Marianne op den Dries penningmeester@voorne.knnv.nl 0181-318 329

Natuurhistorisch secretaris Tom van Wanum tomvanwanum@xs4all.nl 0181-625 538

Ledenadministratie Marianne op den Dries ledenadministratie@voorne.knnv.nl 0181-318 329

Nieuwe leden, adreswijzigingen en alle andere ledenmutaties naar het adres:

Witte de Withplein 5, 3223 SM Hellevoetsluis

Leden Erik Ketting e.ketting6@upcmail.nl 0181-632 086

PR aanspreekpunt Katie van der Wende kvdwende@hotmail.com 0187-684 079

Hans op den Dries lunde06540@upcmail.nl 0181-318 329

Internet site KNNV afd. Voorne <http://www5.knnv.nl/voorne>

Webmaster John van der Knaap webmaster@voorne.knnv.nl 0187-470047

Werkgroepen:

Paddenstoelen Jan den Exter jde18470@gmail.com 0181-213 034

Planten Theo Hagendoorn hagentdt@bp.com 0181-404 362

Vlinders Wim Prins prinswn@gmail.com 0181-484 116

Vogels Peter Vermaas p.vermaas@gmail.com 0181-324 058

Zoogdieren Jan Alewijn Dijkhuizen janalewijdijkhuizen@kpnmail.nl 0181-484 098

Libellen Hugo van der Slot hugovanderslot@online.nl 0181-213 940

Schilderen/Tekenen Henk Dries 3233cj8@hetnet.nl 0181-483 113

© KNNV afd. Voorne

voorpagina:

vrucht met zaden van cycloam, foto: Tom van Wanum

Wilt u alle foto's in kleur kunnen bekijken, lees dan "In de Branding" digitaal op onze website.

Het thema voor IdB nr. 3 is "libellen en vlinders".

HEERLIJK UITWAAIEN AAN DE KUST

Natuur bij u in de buurt

Zuid-Hollands Landschap

www.zhl.nl